

THEOLOGIA BIBLICA

Adorjáni Zoltán*

Kolozsvár

„Nem pusztulnak el ott a férgek” (Ézs 66,24).

Az istenkáromlók büntetése (?)**

A *szkólélekbrotosz* (σκωληκόβρωτος) néven ismert betegségről, amelyet megnevezése szerint egy parazita okoz, nemcsak a Jób könyvében, illetve annak septuagintai változatában olvashatunk, hanem a deuterokanonikus és apokrif irodalomban, Josephus Flavius *A zsidók története* című könyvében és az Újszövetségben is. Hogy ezt a kórságot miért tekintették éppen az istenkáromlók büntetésének, ennek bibliai háttere van. Kik voltak tehát azok az ismert személyek, akik ebben a betegségben szenvedtek? És tényleg csak az istenkáromlókat érte ez a csapás?

IV. Antiokhosz Epiphanész

A kanonikus héber Ószövetség nem említi név szerint hellenista IV. Antiokhosz Epiphanész szír királyt (Kr. e. 175–164). A zsidó nép ellen elkövetett borzalmas tettei miatt mintha iszonyatosnak tartaná még nevének megörökítését is, amelyhez ráadásul még az isteni Epiphanész méltóságjelző is kapcsolódott. Dániel könyve az apokaliptikus irodalom eszköztárából merített képekkel írja le Antiokhosz felemelkedését, Izrael elleni hadjáratát és borzalmas cselekedetét, a jeruzsálemi templom megszenteltetését (Dán 8,9–12),¹ és ezt az iszonyatos istenkáromlást egy olyan jelzős szerkezettel leírt képbe sűríti, amely két évszázad múltán Jézus ajkán is a legborzalmasabb megpróbáltatások és szenvedések idejének

* Adorjáni Zoltán (Dés, 1956) a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben oktat 1991-től. Doktori címet 2005-ben szerzett a Debreceni Református Hittudományi Egyetemen *A terapeuták kontemplatív kegyessége* című tézisével. Kutatási területei: az újszövetség korának kegyességi irányzatai, deuterokanonikus és pszeudoepigráf irodalom.

** Ez a tanulmány annak az előadásnak a kiegészített és szerkesztett változata, amely 2022. márc. 9-én és november 17-én hangzott el Kolozsváron a *Járvány, betegség, szenvedés* témájú lelkipásztortovábbképző keretében.

¹ *Azok közül az egyikén egy kis szarv tűnt elő, és igen nagyra nőtt délen, keleten és az ékes földön. Felnőtt egészen az ég seregéig, és a földre dobott néhányat ebből a seregből, a csillagokból, és összetaposta őket. Még a sereg vezérével is szembe szállt, elvette tőle a mindennapi áldozatot, és feldúlta szentélyét. Sereget rendelt bűnös módon a mindennapi áldozat ellen, és földre terítette az igazságot. Minden tette sikerült.* Vö. Josephus Flavius: *Ant XII. 5,3–4.*

apokaliptikus toposza: „a pusztító utálatosság”,² amely „ott áll a szent helyen” (Mt 24,15)³, „ahol nem volna szabad” (Mk 13,14;⁴ mind a RevKároli szöveg, mind a 2014-es református új fordítás – [RÚF] „pusztító utálatosság”-ot fordít mindkét helyen).

A Dániel könyvében említett „pusztító utálatosság”-ot (RevKároli) a RÚF „iszonyatos bálvány”-nak fordítja az Ószövetségben.⁵ Ugyanis Kr. e. 168-ban Zeusz szentélyévé avatta a jeruzsálemi templomot: a templom párkányára elhelyeztette Zeusz szobrát, az égőáldozati oltár helyén pedig Zeusz oltárát állította fel (1Makk 1,54; vö. Dán 9,26–27-tel és Mt 24,15-tel).

A מַשְׁמָשׁ פִּקּוּשׁ – „a pusztító utálatosság” nemcsak alliterációs jelzős szerkezet, hanem áthallásos is. Ugyanis Antiokhosz a szír Baal Samam (a menny ura), a görög Zeusz Olympiosz és a római Juppiter Capitolinus főistenségek kultuszát egyesítette a szinkretizmus jegyében (vö. מַשְׁמָשׁ – Samam). Zeusz tiszteletére másutt is szentélyeket építtetett, állami ünnepeket rendelt el, és önmagát tekintette ezek földi képviselőjének, illetve akaratak közlőjének, és ennek jelzéseként vette fel

² Vö. τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως. Ld. Dán 9,27 LXX [6], Theodotion [9]: βδέλυγμα τῶν ἐρημώσεων. Dán 11,31 6: βδέλυγμα ἐρημώσεως; 9': βδέλυγμα ἠφανίσμενον. Dán 12,11 6: τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως; 9': βδέλυγμα ἐρημώσεως. A βδέλυγμα ἠφανίσμενον különösen hangzik, ugyanis ἀφανίζω (eltakar, letakar; látbatalanná, felismerhetetlenné tesz; elformátlanít, eltorzít; megbiúsít, szétrombol, megsemmisít, elűntet; pass.: eltűnik) ige ἠφανίσμενον part. pass. alakjának jelentése: látbatalanná váló, eltűnő, megsemmisülő. Ezért itt mintha prófécias gúnynévvé alakulna: ő megsemmisülő és a mostani helyéről majd eltűnő bálvány, mert tisztelete meg fog szűnni.

³ Amikor tebát meglátjátok, hogy „a pusztító utálatosság” [τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως] ott áll a szent helyen – erről beszélt Dániel próféta, aki olvassa, értse meg!

⁴ Amikor pedig meglátjátok, hogy a „pusztító utálatosság” [τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως] ott áll, ahol nem volna szabad – aki olvassa, értse meg!

⁵ Dán 9,27: A templom párkányára odakerül az iszonyatos bálvány [מַשְׁמָשׁ פִּקּוּשׁ], míg csak rá nem szakad a pusztító a végleges megsemmisülés. Dán 11,31: Parancsára előállnak csapatai. Meggyalázzák a meg erősített szentélyt, megszüntetik a mindennapi áldozatot, és felállítják az iszonyatos bálványt [מַשְׁמָשׁ פִּקּוּשׁ]. Dán 12,11: Attól fogva, hogy megszüntették a mindennapi áldozatot, és felállították az iszonyatos bálványt [פִּקּוּשׁ מַשְׁמָשׁ], ezkerétszázkilencven nap telik el. Vö. 1Makk 1,54: A Kiszlév hónap 15. napján a 145. esztendőben a király az égőáldozati oltárra helyezte a pusztítás utálatosságát [βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως] [...].

A פִּקּוּשׁ jelentése: undor, utálat, förtelen; többes számban: undorító dolgok, szemér; a pogány kultusszal kapcsolatos tisztátalan eledelek (Zak 9,7); megvető kifejezésként pedig bálványok, pogány szimbólumok. Ld. פִּקּוּשׁ. In: Gesenius, Wilhelm – Buhl, Franz: *Hebräisches und Aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament*. Unveränderter Neudruck der 1915 erschienen 17. Auflage. Springer-Verlag, Berlin–Göttingen–Heidelberg 1962, 860. A RÚF fordítása jobban tükrözi, hogy itt Zeus, illetve Jupiter szobráról van szó. Uo. מַשְׁמָשׁ, Po. Pt. 2., 843–844. Ld. még Stolz, f.: מַשְׁמָשׁ – *šmm*, 4./5. d). In: Jenni, Ernst – Westermann, Claus (Hrsg): *Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament*. Band II. Chr. Kaiser Verlag, München – Theologischer Verlag, Zürich 1979, 974.

az Epiphanész, a „magát kijelentő” felségnevet.⁶ Az Ἐπιφανής tulajdonképpen a θεὸς ἐπιφανής – a „magát kijelentő isten” rövidítése, amely azt juttatja kifejezésre, hogy benne az istenség jelent meg, illetve testesült meg.⁷

IV. Antiokhosz kihasználta a zsidó hagyományokhoz hűségesen ragaszkodó III. Óniás főpap (Kr. e. 195–175) és testvére, a hellenizálást pártoló Jáson közötti vetélkedést (Josephus Flavius: *Ant* XII. 5,1). Miután a vizzályból Óniás került ki győztesen, Jáson IV. Antiokhosz Epiphanészhez menekült, és segítségével sikerült megszereznie a főpapi tisztséget.⁸ Óniás viszont Egyiptomba menekült, és innen kért segítséget VI. Ptolemaiosz Philométor királytól (Josephus Flavius: *De Bello* I. 1,1). Antiokhosz azonban legyőzte VI. Ptolemaiosz Philométort, és Kr. e. 169-ben nyílt támadást indított Izráel ellen (*Ant* XII. 5,3–4). A deuterokanonikus makkabeusokról írt első könyv így emlékezik meg erről (1,20–28; ld. még 2Makk 5,11–27; Dán 11,21–45):

„²⁰ [...] Hatalmas sereggel betört Jeruzsálembé, ²¹ fennhéjázó módon behatolt a szentélybe, elvitte az italáldozati aranyoltárt és a gyertyatartót minden tartozékával együtt. ²² Ugyancsak elvitte az áldozati kenyerek asztalát, az áldozati edényeket, a poharakat, az arany füstölőket, a kárpitot, a koszorúkat, és az arany díszeket a templom homlokzatáról is mind leszedette. ²³ Elvitte az aranyat, az ezüstöt és a szent edényeket, a rejtkehelyeken levő kincsekkel együtt mind, amit csak talált. ²⁴ Mindent összeszedve visszatért országába.

Közben azonban Antiokhosz vérfürdőt rendezett,⁹ és igen fennhéjázó beszédekkel gyalázkodott. ²⁵ Izráelben mély gyász borult az emberekre, minden tartományra.

²⁶ Jajveszékelték az előljárók és a vének,
a szüzek és az ifjak elaléltak,

⁶ Bajusz Ferenc: 2. IV. Antiokhosz. In: Bartha Tibor (szerk.): *Keresztyén bibliai lexikon*. I. Kálvin János Kiadó, Budapest 1993, (88–89) 88.

⁷ Schürer, Emil – Vermes, Geza – Millar, Fergus (rev., eds.): *The History of the Jewish People in the Age of Jesus Christ (175 b. C. – a. d. 135)*. Vol. I. T. & T. Clark LTD, Edinburgh 1973, 147.

⁸ A hellenizálást felpártoló Jáson kb. Kr. e. 174–171 között viselte a főpapi tisztséget. A Makkabeusok második könyve összefoglalóan így jellemezte őt: „istentelen volt, nem főpap”, ugyanis megszüntette a zsidókra vonatkozó engedményeket és a Tórára épülő rendet, a törvénnyel ellentétben álló szokásokat vezetett be, gümnasziont építtetett. Főpapsága alatt elhanyagolták a templomi kultuszt, vonakodtak ellátni az oltár körüli szolgálatot, és amikor megszólalt a gong, mindent összacsapva a gümnaszionba siettek (ld. 2Makk 4,7–22).

⁹ Vö. 2Makk 5,12–14: *Megparancsolta katonáinak, hogy kíméletlenül öljenek meg mindenkit, akivel csak találkozhatnak, és mészárolják le azokat is, akik a házukba menekülnek. Ekkor öldököltek fiatalokat és öregeket, elpusztítottak fiúkat, asszonyokat és gyermekeket, lemészároltak fiatal lányokat és csecsemőket. Három nap alatt összesen nyolcvanezer emberrel végeztek: negyvenezeren elpusztultak a harcokban, és ugyanennyit eladtak rabszolgának.*

és az asszonyok szépsége elhervadt.

²⁷ A vőlegények mind gyászénekebe kezdtek, a menyasszony házas ágyon ülve siránkozott.

²⁸ A föld is megrendült a rajta lakók miatt, és Jákób egész házára szégyen borult.”¹⁰

Antiokhosz Epiphanész két év múlva ismét megjelent Izráelben, és csellel békét ajánlott fel (1Makk 1,29–30). Az előljáróság elhitte tettetett szándékát, ő pedig felforgatta Jeruzsálemet: gyilkolt, foglyokat gyűjtött és zsákmányolt, felgyújtotta, lerombolta a házakat, ledöntötte a város falait. Jeruzsálemben olyan embereket telepített, akiknek a pogány kultuszt kellett ráerőszakolniuk az izraelitákra (1,30–35), és „előírta egész birodalmának, hogy mindenkinek egy néppé kell válnia, és hogy el kell hagynia sajátos szokásait” (1,41–42).

„Ehhez a valláspolitikához tartozott hozzá az is, hogy – Tacitus szavai szerint – »meg akarta szüntetni [a zsidók] babonáját, és görög szokásokat igyekezett meghonosítani közöttük«¹¹.”¹²

Beszüntették a szent áldozatokat, megtiltották a szombat és az ünnepek megtartását, a szent helyen disznókat áldoztak, és halállal büntettek mindenkit, aki nem hajtotta végre Antiokhosz rendelkezéseit (1,43–50).

„⁵⁴ Kiszlév hónapnak 15. napján¹³ [...] a király az égőáldozati oltárra elhelyezte a pusztítás utálatosságát, és Júdea városaiban körös-körül magaslati oltárokat építtetett. ⁵⁵ A házak kapui előtt és a tereken tömjéneztek. ⁵⁶ Ha a törvény könyveit megtalálták, szétépték, és tűzben égették meg, ⁵⁷ és ha valahol valakinél felfedezték a szövetség könyvét, vagy ha valaki a törvényhez tartotta magát, azt a királyi parancs értelmében megölték. ⁵⁸ Így éreztették hatalmukat Izráellel szemben és mindazokkal szemben, akiket hónapról hónapra felkutattak a városokban. ⁵⁹ Minden hónap 25. napján áldoztak a bálványoltáron, amely az égőáldozati oltáron állt. ⁶⁰ Az asszonyokat, akik körülmetéltették gyermekeiket, megölték: a parancs értelmében

¹⁰ A Makkabeusok könyvéből vett idézet(ek) forrása: *Deuterokanonikus bibliai könyvek a Septuaginta alapján*. Kiadja a Magyar Bibliatársulat megbízásából a Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest 1988.

¹¹ „[...] rex Antiochus demere superstitionem et mores Graecorum dare adnisis [...]”. Tacitus: *Historiae* V, 8. Cornelius Tacitus: *Historiae* (Charles Dennis Fisher, Ed.). In: *Perseus Collection Greek and Roman Materials*. <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0079%3Abook%3D5%3Achapter%3D8> (2023. jan. 4.).

¹² Kovács Károly: *Hellenizmus, Róma, zsidóság. Az Újszövetség korának világa*. Útitárs, Köln–Bécs 1969, 275.

¹³ Azaz Kr. e. 168 decemberében.

⁶¹ elpusztították gyermekeiket a nyakukra akasztva, ugyanúgy a hozzátartozóikat is, és azokat, akik a körülmétélést végezték. ⁶² De Izráelben sokan állhatatosak maradtak, és még jobban eltökélték magukban, hogy nem esznek semmi tisztátalant, ⁶³ és inkább a halált választják, minthogy megfertőztessék magukat étellel, vagy a szent szövetséget megszegjék – és így haltak meg.”¹⁴

Antiokhosz Kr. e. 168-ban szentségtelenítette meg a jeruzsálemi templom égő-áldozati oltárát, és ezért férgek okozta kórságban halt meg. A 2Makk 9,4–18.28 ekképpen írja le ezt:

„⁴ [...] Felfuvalkodottságában ezt mondta: Mihelyt odaérek, Jeruzsálemet a zsidók tömegsírjává változtatom. ⁵ Izráel Istene, a mindenható ÚR azonban megverte egy gyógyíthatatlan, láthatatlan csapással. Alighogy kimondta ezt a mondatot, szünni nem akaró kínok és belső fájdalmak jöttek rá. ⁶ Jogosan érte őt mindez, mert ő sokak testének okozott mindenféle belső fájdalmat. ⁷ Azonban ettől nem szűnt gőgje, hanem csak még dühödtebb lett. Haragjában tüzet okádott a zsidókra, és megparancsolta, hogy gyorsabban hajtsanak. Ekkor az történt, hogy kiesett a száguldó kocsiból, és olyan súlyos volt az esése, hogy minden tagja összetört. ⁸ Így az, akik emberfeletti gőgjében azt hitte, hogy parancsolhat a tenger hullámainak, és hogy mérlegre tudja tenni a hegyeket, most a földre esett, és hordágyon kellett őt tovább szállítani. Mindez Isten hatalmát mutatta meg nyilvánosan. ⁹ Az istentelen ember testét pedig férgek lepték el. Ugyan még életben volt – fájdalmak és gyötrelmek között –, de teste már rothadni kezdett, úgyhogy a sereg tagjainak hányingere támadt a szagtól.¹⁵ ¹⁰ Azt, aki nem sokkal azelőtt azt hitte, hogy az ég

¹⁴ 1Makk 1,54–63; 2Makk 6,1–17; vö. Dán 11,33 skk. *De bello* I. 1,2.: „Antiokoszt azonban sem a város nem remélt elfoglalása, se a dülás, sem pedig a szörnyű vérfürdő nem elégtette ki, hanem szertelen felháborodásában és dühében az ostrom alatt elszenvedett fáradalmak miatt kényszerítette a zsidókat, hogy ősi törvényeik ellenére körülméletlenül hagyják gyermekeiket, és sertéseket áldozzanak az oltáron. Rendeletei ellen az egész nép fellázadt; de a legtekintélyesebb polgárokat kivégezte. Bakchidés, akit Antiochos a helyőrség parancsnokává nevezett ki, vele született kegyetlenségénél fogva még megszigorította ezeket az istentelen parancsokat, és féktelenül garázdálkodott: sorra kínpadra vonatta a legelőkelőbb zsidókat, és a polgárságot napról napra a város elpusztításával fenyegette, míg végre embertelen kegyetlenkedése az elnyomottakat bosszúra nem ingerelte.” Az idézet forrása: Flavius Josephus: *A zsidó háború. Függlekűl: Flavius Josephus önéletrajza*. Görögből fordította Révay József. Ötödik kiadás. Gondolat Kiadó, Budapest 1964, 21–22.

¹⁵ ὥστε καὶ ἐκ τοῦ σώματος τοῦ δυσσεβοῦς σκώληκας ἀναζειν, καὶ ζῶντος ἐν οὐδαίαις καὶ ἀλγηδῶσιν τὰς σάρκας αὐτοῦ διαπίπτειν, ὑπὸ δὲ τῆς ὀσμῆς αὐτοῦ πᾶν τὸ στρατόπεδον βαρύνεσθαι τὴν σαπρίαν. A Káldi-Neovulgáta fordítása szerint: *Férgek is hemzsegetek az istentelennek testében, és bár még életben volt, fájdalmak közepette darabokban mállott le a húsa, úgyhogy a szagtól és bűzétől megundorodott a sereg.*

csillagait is meg tudja érinteni, most senki nem tudta szállítani elviselhetetlen szaga miatt.¹¹ Ekkor megtört, és már kezdett engedni gőgijéből. Észhez térítette Isten ostora, hiszen fájdalmai egyre nőttek.¹² Mikor már ő maga sem tudta elviselni saját szagát, ezt mondta: Úgy igazságos, hogy Istennek legyünk alávetve, és a halandó ne gondolja magáról, hogy Istennel¹⁶ egyenlő.¹³ Ez a gonosz ember ekkor imádkozott ahhoz az Úrhoz, akinél nem volt számára irgalom, és azt mondta, hogy¹⁴ szabadnak nyilvánítja a szent várost, amelyet a földdel akart egyenlővé tenni, és amelyet tömegsírúvá akart változtatni,¹⁵ továbbá az athéniakkal tesz egyenrangúvá minden zsidót, akiket korábban arra sem tartott méltónak, hogy eltemessék őket, hanem gyermekekkel együtt a vadállatok és madarak táplálékául akarta odavetni.¹⁶ Azt ígérte, hogy a szent templomot, amelyet korábban kirabolt, a legszentebb ajándékokkal fogja feldíszíteni, visszaadja a szent edényeket, sőt a többszörösét annak, mint amit elvett, és saját bevételeiből fog gondoskodni az áldozatokhoz szükséges dolgokról.¹⁷ Mindezek mellé még zsidóvá is lesz, és felkeres minden lakott helyet, hogy Isten hatalmát hirdesse.¹⁸ Mivel azonban fájdalmai nem szűntek – ugyanis méltán volt rajta Isten ítélete –, már kezdte feladni a gyógyulása felőli reményt, és [...] kérlelő hangú levelet írt a zsidóknak [...].²⁸ Így halt meg ez az embergyilkos és istenkáromló nagy szenvedések között, amiket pedig ő is okozott másoknak. Szánalomra méltó módon, idegen földön, a hegyekben múlt ki.”¹⁷

Élete utolsó napjaiban dühöngő őrjöngés sújtotta, amit mind a görögök, mind a zsidók isteni büntetésként értelmeztek szentségtörő tettei miatt. Őrülségére utalva Polybiosz görög történetíró (Kr. 200–118) gúnyosan „Epimanész”-nek (Επιμανής) nevezte.¹⁸

¹⁶ Némelyik általa veretett pénzérmén a Theosz (Θεός – isten) melléknév áll. Simon Dubnov: *A zsidóság története az ókortól napjainkig*. Ford. Szabolcsi Bence. „Tábor” Budapest és „Kíráj Széfer” Lugoj Könyvbarátok Egyesülése, Budapest [é. n.], 91.

¹⁷ Josephus Flavius az 1Makk 6,1–17 alapján írja le IV. Antiochosz Epiphanész bűnbánatát és halálát (*Jos Ant XII. 9,1–2*), és csupán a következő kiegészítést illeszti bele: „Csodálkozunk kell a megalopolisi Polybioson, aki megbízható ember ugyan, de azt mondja, hogy Antiochos azért halt meg, mert a perzsiái Artemis-templomot ki akarta fosztani. Nyilvánvaló azonban, hogy ha valaki csak tervezett valamit, de nem hajtotta végre, azért nem érdemel bűnhődést. Míg tehát Polybios ebben keresi Antiochos halálának okát, sokkal valószínűbb, hogy a királynak a jeruzsálemi templom kirablása miatt kellett meghalnia. Azonban emiatt nem akarok vitába szállni azokkal, akik nem az én nézetemet, hanem a megalopolisi történetíró nézetét fogadják el.” *Jos Ant XII. 9,1*. A fordítás forrása: Flavius Josephus: *A zsidók története*. Görögből fordította Dr. Révay József. Renaissance kiadás, Budapest 1946, 519.

¹⁸ „Athenaeus: [Δειπνοσοφισταί (Szophisták lakomája)] = Πολύβιος δ' ἐν τῇ ἑκτῇ καὶ εἰκοστῇ τῶν Ἱστοριῶν καλεῖ αὐτὸν Ἐπιμανῆ καὶ οὐκ Ἐπιφανῆ διὰ τὰς πράξεις.” *A Historiák [Polübiosz történeti könyvei]* huszonhatban Polübiosz Epimanésznek nevezi tettei mi-

Antiokhosz Epiphanész megtörését, „bűnbánatát” és halálát az 1Makk 6,7–16-ban is megtaláljuk rövidebb formában:

„⁷ Lerombolták az utálatosságot [τὸ βδέλυγμα] is, amelyet Jeruzsálemben az áldozati oltárra helyeztek. A szentélyt – a régi állapotához hasonlóan – körülvették magas falakkal [...]. ⁸ Amikor a király ezeket a híreket meghallotta, ágnak esett, mert keserősége betegségbe kergette, mivel nem úgy lett, ahogy akarta volna. ⁹ Hosszú időn keresztül úgy maradt, mert nagy keserűség gyötörte. Arra is gondolt, hogy meg kell halnia. ¹⁰ Ekkor magához hívatta barátait, és ezt mondta nekik: Szememet elkerüli az álom, a szívem pedig gondoktól gyötrődik. ¹¹ Azt mondtam magamban: Micsoda nagy zűrzavar és nyomorúság ez, amibe most beleestem! Pedig amíg hatalmam volt, tiszteltek és szerettek. ¹² Most viszont eszembe jutott mindaz a rossz, amit Jeruzsálemben elkövettem: elvittem onnan az összes ezüst- és aranyedényt, és ok nélkül megparancsoltam, hogy irtsák ki Júdea lakóit. ¹³ Beismerem tehát, hogy ezért szakadtak rám ezek a nagy bajok. Bizony idegen földön pusztulok el nagy keserűségben! ¹⁴ Ekkor a király odahívta Fülöpöt, barátainak egyikét, és egész birodalma felé rendelte őt. ¹⁵ Átadta neki a királyi koronát, köntösét és pecsétgyűrűjét, hogy fiát Antiokhosz tanítsa és nevelje királynak. ¹⁶ Ezután Antiokhosz király meghalt [...].”

Antiokhosz Epiphanész megőrülésének és bűnbánatának leírása több párhuzamot mutat Dániel könyvének 4. fejezetével, ahol arról olvashatunk, hogy Dániel megfejtje a hatalmat és dicsőséget kisajátító Nebukadneccar álmát: *Száműznek az emberek közül, a mezzei vadak közt tanyáznak, füvet eszel, mint az ökrök, és hét időszak múlik el fölötted, amíg el nem ismered, hogy az emberek királyságán a Felséges uralkodik, és annak adja, akinek akarja.* (29. v.) Amikor azonban föltekintett az égre (31. v.), értelmét és királyságát is visszakapta. Ezek a legendás elbeszélések annak az apokaliptikus prófétai üzenetnek a tolmácsolásai, hogy Izráel Istenének hatalma és uralma univerzális, s ezért még a pogány uralkodók is az ő irányítása alatt cselekszenek, elismerik, illetve nekik is el kell ismerniük, hogy a Felségesé minden hatalom.

Ez a férgek okozta kórság tipikusan az istenkáromlók büntetése.¹⁹ Josephus Flavius pedig azt is lejegyezte, hogy Nagy Heródes halálát (Kr. e. 4) is ez a betegség okozta.

att, és nem Epiphanésznek. Polybius: *Histories* XXVI, 1a (Theodorus Büttner-Wobst after L. Dindorf, ed.). In: *Perseus Collection Greek and Roman Materials*. <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0233%3Abook%3D26%3Achapter%3D1a%3Asection%3D1> (2023. jan. 4.). Ld. Schürer, Emil – Vermes, Geza – Millar, Fergus (rev., eds.): *i. m. I.*, 147. Ld. még Simon Dubnov: *i. m.* 91.

¹⁹ Varga Zsigmond J.: σκωληκόβρωτος. In: uő (szerk.): *Görög–magyar szótár az Újszövetség irataihoz*. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest 1992, 873.

Nagy Heródes

2002 januárjának végén egy Amerikai Egyesült Államokban tartott orvoskonferencia foglalkozott a Nagy Heródes (Kr. e. 37–4) halálát okozó szkolékokbrótosz (σκοληκόβρωτος) betegséggel. Heródes nemcsak a csecsemő Jézus üldözése és a betlehemi gyermekek lemészároltatása miatt volt hírhedt, hanem saját családja jó részének kiirtása miatt is. Ő is az ezzel a betegséggel járó iszonyatos szenvedések után múlt ki, alattvalóinak, sőt családjának nagy megkönnyebbülésére.²⁰

Korábban azt feltételezték, hogy Heródes halála a vérhaj okozta szövődmények miatt következett be, azonban az orvosi szakvélemény szerint betegségének leírt tünetei arra utalnak, hogy az uralkodó krónikus vesebetegségben szenvedett, amelyhez valószínűleg az Fournier-gangréná, más néven üszkösödés is társult.

A *Jézus, יֵשׁוּׁעַ* élete, tanítása és korának viszonyai a zsidó, görög és római források alapján című könyvében Joseph Klausner ezt írta összegzőképpen Heródesről:

„Egy történetíró találóan jegyezte meg Heródesről: »Mint róka, úgy furakodott be a királyi méltóságba: uralomra jutván tigrisnek bizonyult – és úgy halt meg, mint egy kutya.«²¹

Nagy Heródes akkor ragadta magához a hatalmat, amikor a Makkabeus-, azaz a Hasmoneus-dinasztia egymással vetélkedő tagjai már-már polgárháborúba sodorták Izráel népét. A rómaiak kihasználták ezt, Pompeius több hónapi ostrom után elfoglalta Jeruzsálemet, belépett a templomba, és „kíséretével bement a templomnak abba a részébe, ahová csak a főpapnak volt szabad belépnie” (Kr. e. 63; ld. *De bello* I. 7,1–5; *Ant* XIV. 4,1–4). Ettől kezdve valójában csak az történhetett Júdeában, amit a római szenátus és a tábornokok hagytak jóvá.

Miután a pártusok Kr. e. 40-ben megostromolták és bevették Jeruzsálemet, védencük, Antigonosz, II. Aristobulosz fia lett Júdea királya és főpapja (Kr. e. 40–37; *De bello* I. 13,2–11; *Ant* XIV. 13,3–10). Ezt viszont Róma nem tűrhette.

²⁰ Ld. Grüll Tibor: A titokzatos Heródes-kór. Istenítélet a történelemben. In: *Hetek.hu*. (Hit és értékek rovat.) 2002. febr. 3. (VI/5). https://www.hetek.hu/hit_es_ertekek/200202/a_titokzatos_herodes_kor. Ld. még Grüll Tibor: A titokzatos Heródes-kór. In: *Hetek*, VI. évfolyam, 5. szám, 2002. február 1. Elektronikus Periodika Adatbázis Archívum. <https://epa.oszk.hu/00800/00804/00200/35084.html> (2022. jan. 4.).

²¹ Klausner, Joseph: *Jézus, יֵשׁוּׁעַ* élete, tanítása és korának viszonyai a zsidó, görög és római források alapján. Logos Kiadó, Budapest 1993, 105. Ez Grüll Tibor így veszi át és egészíti ki a fentebb hivatkozott írásában: „Úgy került hatalomra, mint egy róka, úgy uralkodott, mint egy tigris, és úgy halt meg, mint egy kutya» – e találó és magvas jellemzés Nagy Heródesről szintén Josephus Flavius tollából származik.” Viszont Grüll Tibor sem jelöli meg azt, hogy Josephus melyik írásában jellemzi úgy Heródest.

Az erélyességével, keménységével, céltudatosságával és határozottságával már korábban is kitűnt Heródes alig 25 éves volt, amikor Kr. e. 47-ben elfogta, majd a színhedrium jóváhagyása nélkül ki is kivégeztette Ezékiás felkelőt („rablóvezért” – ἀρχιληστής). Ezékiás a zélóta mozgalom előfutára és Galileai Júdas, az első igazán zélóta felkelő apja volt. Ezért a nagytanács azzal a váddal idézte maga elé Heródest, hogy megszegte a Törvényt, mivel kihallgatás és törvényes ítélelhozatal nélkül végeztette ki Ezékiást. Heródes fegyverzetben és katonai kísérettel jelent meg az őt számon kérő nagytanács előtt (*De bello* I. 10,5; *Ant* XIV. 9,2–4), majd Rómába utazott és felajánlotta szolgálatát Antoniusnak és Octavianusnak (*De bello* I. 14,1–4; *Ant* XIV, 14,3–5). Így lett Heródes, az edomita Antipatrosz fia Júdea királyává, noha az 5Móz 17,15 ezt írja elő: *Testvéreid közül emelj királyt magad fölé; nem tehetsz magad fölé idegen embert, aki nem testvéred.* Az 5Móz 23,8–9 szerint: *Ne utáld az edómiakat, mert testvéreid ők! Ne utáld az egyiptomiakat, mert jövevény voltál országukban! Ezékeknek a harmadik nemzedékében született gyermekei az ÚR gyűlekezetehez tartozhatnak.*

Heródes tehát edomitaként és római kinevezéssel lett Júdea királya, s hogy uralmát biztosítsa, leszámolt belső ellenségeivel. Uralkodását azzal kezdte, hogy kivégeztette a Haszoneus királyi ház még életben maradt tagjait és e dinasztia 45 nemesi származású párfogóját, ezeknek vagyont elkobozta,²² és paranoiásan örködött csellel megkaparintott hatalma felett.

Udvarában állandósult a bizalmatlanság, egymást követték az összeesküvések. Abban az állandó félelemben élt, hogy megfosztják trónjától. Ezért megölette hűn szeretett feleségének, Mariamnének öcsét, Arisztobuloszt (Kr. e. 36/35). Mariamné (†Kr. e. 29-ben) a Haszoneus Alexandrosz király (†Kr. e. 49) leánya volt. Arisztobuloszt Alexandra királynő kérésére ültetette főpapi székbe tizenhét évesen. Sőt még Mariamnét is kivégeztette (Kr. e. 29; *De bello* I. 24;), egy év múlva pedig Mariamné anyját, Alexandrát (*Ant* XV. 7,1–8). Kivégeztette Mariamnétól született két fiát, Alexandroszt és Arisztobuloszt (Kr. e. 7; *De bello* I. 27.; *Ant* XVI. 11.) és a korábban eltaszított Dorisz nevű feleségétől született Antipatrosz (Kr. e. 46–4) nevű fiát is (ld. *De bello* I. 33,8; *Ant* XVII. 7.).

Híre járt annak, hogy amikor Augusztus császár meghallotta e harmadik herceg kivégeztetésének hírért, a következőt mondta:

„»A zsidó király udvarában jobb sertésnek, mint királyfinak lenni.« Tudniillik azért, mert a zsidók nem áldozhatnak disznót, Heródes viszont »feláldozta« fiait, hogy trónján maradhasson.»²³

²² Kovács Károly: *i. m.* 290.

²³ „Macrobius: *Saturnalia* 2f.11. Bár a szöveg latin, a mondás egy görög szójátékra épül, mivel a disznó görögül *hün*, a fiú pedig *hüiosz*.” Ferguson, Everett: *A keresztényiség bölcsője*. Fordította

Josephus így jellemzi királyi udvarának légkörét és Heródesz őrületes hatalomféltését és kegyetlenségét:

„[...] mintha őrjöngés szállta volna meg az embereket; régi jó barátok egymás ellen acsarkodtak; nem volt mód a védekezésre, a cáfolásra, az igazság felderítésére, hanem kihallgatás nélkül kimondták a halálos ítéletet. Némelyek börtönben sýnlődtek, mások felkészültek a halálra, ismét mások mind a kettőre, és a régi boldog élet helyett most siralom és panasz töltötte be a királyi palotát. Heródest pedig elkeseredés emésztette, és a szüntelen áskálódások miatt már mindenki iránt bizalmatlan volt, és semmi jót sem remélt a jövőtől. Gyakran úgy rémlett neki, mintha fia elébe toppanna és kivont karddal megállna előtte; s mivel éjjel-nappal ilyen rémlátások gyötörték, közel volt a megőrüléshez és a dühöngéshez.²⁴

Heródesznek mindenütt voltak besúgóí, zsoldosai pedig azonnal elfojtottak minden ellene kezdeményezett politikai megmozdulást:

„A lázadás megghiúsítására igen nagy gondot fordított: alattvalóit minden efféle lehetőségtől megfosztotta és állandó munkára kényszerítette; megtiltotta a nyilvános és magán-összejöveteleket, és minden lépésüket kikémleltette. Ha valakit rajtakaptak ilyesmin, igen szigorúan megbüntették; sok embert nyíltan vagy titokban Hyrcania várába hurcoltak és ott kivégeztek. A városban és az országutakon mindenütt voltak megbízottai, akik minden összejövetelt kikémleltek, sőt azt mondják, hogy maga a király is gyakran elvegyült a nép közé, éjjel, álöltözetben, hogy kihallgassa, hogyan vélekednek uralkodásáról. Aki szembeszállt rendelkezéseivel, azt minden elképzelhető módon üldözte, a nép többi részét pedig esküvel kötelezte, hogy megmarad hűségében; meg kellett esküdniök, hogy hívek maradnak hozzá és rendíthetetlenül kitaranak uralma mellett. Legtöbb alattvalója csakugyan engedelmeskedett is parancsainak, részben tiszteletből, részben félelemből; akik azonban megmakacsolták magukat, és nem voltak hajlandók beadni a derekukat, azokat minden úton-módon eltette láb alól.”²⁵

Ő uralkodni akart, ezért tört hatalomra mindenáron, az eszközökben nem válogatott, s ezért mindenben a Róma iránti hűségét igyekezett bizonyítani. Hellenista uralkodó volt, és ahogy telt az idő, egyre kegyetlenebb despota lett.

Számunkra elképzelhetetlenül nagy vagyonnal rendelkezett. Legjobban építkezései tanúsítják ezt. Jeruzsálem közelében amfiteátrumot épített, a templom

Zsengellér József. Osiris Kiadó, Budapest 1990, 352., 20. láb. Ld. még Simon Dubnov: *i. m.* 110.

²⁴ *Ant* VI. 8,5. Flavius Josephus: *A zsidók története*, 714.

²⁵ *Ant* XV. 10,4. Flavius Josephus: *A zsidók története*, 678.

északnyugati csücskénél az Antonia-várat, Jeruzsálem felsővárosában királyi palotát, amely még a templomnál is pompásabb volt; de Jerikóban is építtetett egy nagyobb és kényelmesebb palotát, emellett pedig megerősítette a város várát (*De bello* I. 24,4.9). Szerinte a városokban templomokat emeltetett Augustus tiszteletére (*De bello* I. 24,1).

A romos Gadarát szabadon bocsátott szolgája, a gadarai Demetrios kedvéért újra fölépíttette (*Ant* XIV. 4,4), fallal erősítette meg és újjáépíttette Samaria városát, és Kr. e. 27-ben Augustusról Szebaszténak nevezte (*De bello* I. 21,2.). Cézárea Philippi felett, a Jordán forrásainál (Pancion) templomot emelt (*De bello* I. 24,3.). A pusztulófélben levő tengerparti Sztratón tornya nevű települést Cézárea névvel fejlesztette kikötővárossá nagy költségek árán, hogy ezáltal is könnyebbé tegye a nyugattal való kapcsolatot, ugyanis a Földközi-tenger partvidékén nem igazán volt nagyobb hajók számára megfelelő kikötőhely. Itt márványból pazar palotákat, Augustus császár és Róma tiszteletére templomot, emellett amfiteátrumot, valamint színházat építtetett, és ötvenként visszatérő olimpiai játékokat alapított (*De bello* I. 21,5–8). Országát erődláncolattal vette körül, amely közül kiemelkedőnek számított Héródion, Makhairosz és Maszada.

De mindezek mellett külföldön is építtetett: Tripoliszban, Damaszkuszban és Ptolemaisban tornacsarnokokat, templomokat és piactereket; Szidónban és Damaszkuszban színházakat; Laodikeában vízvezetéket; Askelonban fürdőket és kutakat; márvánnyal kövezette ki a szíriai Antiokhia főutcáját 20 stadion hosszúságban, amelyet oszlopcsarnokkal ékesíttetett; újjáépíttette a pythiai Apollón leégett templomát; Bérütoszban és Tíruszban is építtetett oszlopcsarnokokat, templomokat és piactereket (*De bello* I. 21,11).

Legjelentősebb építői vállalkozása a jeruzsálemi templom újjáépítése volt, amelynek nagyságáról az is árulkodik, hogy mintegy nyolcvan évig tartott (Kr. e. 20/19– Kr. u. 62/64). A Jn 2,20 – *Negyvenhat esztendőig épült ez a templom, és te három nap alatt felépítéd?* – arról tanúskodik, hogy Jézus Krisztus nyilvános szolgálata idején már majdnem fél évszázada folyt az újjáépítés. Hellenista neveltetése miatt és hellenista uralkodóként nem sokra becsülte a zsidók vallását. A templomépítés tekintetében viszont igyekezett a farizeusok kedvében járni, akik méltányolták is Heródes ilyen vonatkozású igyekezetét és megvalósításait, amint azt a babiloni Talmud is megörökítette (Baba Batra 4a): „Aki nem látta Heródes templomát, az nem látott még igazán szépet.”²⁶ De „számára a zsidó nép csupán eszköz volt politikai céljainak elérésére”.²⁷ A főpapokat tetszése szerint nevezte ki és tette le, noha tisztük életfogytiglan tartott. Fiait görög nevelőkkel taníttatta. „A császár

²⁶ Ferguson, Everett: *i. m.* 351.

²⁷ Kovács Károly: *i. m.* 293.

barátja” kitüntetést viselte, de mert kegyetlenségei miatt gyakran bepanaszolták Rómában, Augustus egy kellő pillanatban meg is fosztotta ettől a címtől, és ezáltal adófizető alattvalójává tette (Kr. e. 8).²⁸

Végakarata szerint nagy pompával temették el a hetven évet élt Heródest (*De bello* I. 30,11). Amikor állapota már súlyos volt, az a hír terjedt el felőle, hogy haldoklik, és két tekintélyes törvényt magyarázó férfi, Júdás, a Szepphoraiosz fia és Mátyás, a Margalosz fia arra biztatta fiatal hallgatóságát: itt az ideje annak, hogy eltávolítsák a római aranysast, amelyet Heródes tétetett a templom főkapuja fölé. Heródes viszont jobban lett, és kivégeztette a két írástudót és a sast eltávolító fiatalokat (*De bello* I. 33,2–5).

Josephus ezt írja Heródes betegségének elhatalmasodásáról:

„Heródes betegsége egyébként egyre súlyosbodott: Isten nyilván most büntette őt gaztetteiért. Mert valami lassú tűz emésztette, de kívülről nem látszott meg rajta, miféle forróság emészti belső részeit. Ehhez járult, hogy mohón vágyott ételre, de sehogy sem tudott kielégülni. Továbbá súlyosbította betegségét, hogy belső részeiben daganatok keletkeztek, s különösen rettenetes fájdalmak kínozták beleit. Lábaik, valamint alsótestét vízenyős, átlátszó folyadék duzzasztotta meg, nemi szervén gennyes daganat támadt, amelyben férgek keletkeztek. Ha a beteg fölült, fulladozni kezdett, s bűzös kilélegzése éppoly fájdalmakat okozott neki, mint a nehéz belélegzés. Végül, majdnem minden részében görcsök gyötörték, amelynek hevessége szinte elviselhetetlen volt. A jövendőmondók, akik magyarázni próbálták ezeket a tüneteket, azon a véleményen voltak, hogy Isten kemény büntetéssel sújtja a királyt gonoszságáért, viszont maga Heródes, ámbár emberfölkötti kínokat szenvedett, mégis remélte, hogy meggyógyul [...]”²⁹

A *zsidó háború*ban ezt olvassuk egyre súlyosbodó betegségéről és ellentmondásos magatartásáról:

„Most már egész testén elharapódzott a betegség, és minden testrészében fájdalmat okozott. Láza ugyan nem volt heves, de bőrének egész felületén elviselhetetlen viszketést érzett, beleiben pedig szüntelen fájdalmakat. Lábai megdagadtak, mint a vízkórosoké, bélgyulladás támadt, szeméremteste rothadni kezdett, és férgek nyüzsgöttek benne. Ehhez járult, hogy folytonosan fuldoklott, és minden tagját görcs kínoztta. A jósök kijelentették, hogy ez a betegség büntetés az írástudók kivégeztetéséért. Ő maga azonban, bármennyire szenvedett is, szívósan ragaszkodott az élethez, gyógymódokon törte a fejét, és reménykedett felgyógyulásában. Nemsokára átvitette magát a Jordán túlsó partjára, hogy Kallirhoé meleg

²⁸ Kovács Károly: *i. m.* 290.

²⁹ *Ant* XVII. 6,5. Flavius Josephus: *A zsidók története*, 752–753.

forrásait használja; ezeknek a vize az Asphaltitisbe (Holt-tenger) ömlik, és olyan édes, hogy iható. Ott az orvosok javasolták, hogy az egész testét merítsék meg meleg olajban; mikor azonban beültették az olajjal megtöltött kádba, egészen elernyed, szemei kimeredtek, mintha halálra vált volna. Szolgái ijedtükben lármát csaptak, és ez magához térítette. Most már maga is letett minden reményről, hogy meggyógyulhat; a katonáknak fejenként 5 drachmát, a tiszteknek és barátainak pedig még nagyobb pénzüsszeget osztatott ki.”³⁰

De hazatérőben „gyalázatos cselekedetre vetemedett”: Jerikóba hívatta Júdea tekintélyes férfait, bezáratta őket a hippodromba, és ekképpen rendelkezett:

„Tudom, hogy halálom a zsidóknak örömnép lesz. De majd gondoskodom róla, hogy legyenek, akik meggyászolnak, és fényes temetésem legyen, csak hajtások végre a következő megbízatásom: halálom pillanatában a hippodromba zárt férfiakat fogassatok közül katonákkal, és gyilkoltassatok le, hogy egész Judea és minden család ellenére is megsirassa halálomat.”³¹

A rendelkezésének végrehajtására megbízott személyek viszont „azzal az ürüggyel, hogy a király meggondolta magát, és elrendelte, hogy valamennyien menjenek vissza otthonaikba”, nem hajtották végre Heródes rendelkezését (*De bello* I. 33,9.) De – mint már előbb említettük – halála előtt öt nappal végeztette ki eltaszított Dorisz nevű feleségétől született Antipatrosz nevű fiát.

I. Heródes Agrippa

I. Heródes Agrippa (Kr. e. 10/9 – Kr. u. 44), akit az Újszövetség egyszerűen „Heródes Király”-nak nevez (Lk 3,1; ApCsel 12,1.6.20), Nagy Heródes unokája. Nagy Heródesnek tíz felesége volt. I. Heródes Agrippa Nagy Heródes második feleségétől, a hasmoneus származású Mariamnétól született fiának, Arisztobulosznak és Bereniké nevű feleségének volt a gyermeke. Heródes Rómába küldte tanulni az ifjú Agrippát, ahol léha módon élt, sok adósságot halmozott fel, és hitelezői elől hazamenekült Palesztinába. Itt leánytestvérének, Heródiásnak közbenjárására Heródes Antipász, Galilea és Perea tetrarchája (Kr. e. 4–Kr. u. 39), akit ravaszága miatt Jézus rókának nevezett (Lk 13,32), és aki kivégeztette Keresztelő Jánost (Mt 14,1–2; *Ant* XVII. 5,2), agronomosszá, vagyis közéletmezési biztossá nevezte ki. Mivel azonban egy lakoma alkalmával részeg fejjel összevesztek egymással, 36 tavaszán Itáliába utazott, ahol beudvarolta magát Tibériusz császár (Kr. u. 14–37) kegyeibe, és összebarátkozott Gajus Caligulával (Kr. u. 12–41). Egy alkalommal

³⁰ *De bello* I. 33,6. Flavius Josephus: *A zsidó háború*, 129.

³¹ *De bello* I. 33,7. Flavius Josephus: *A zsidó háború*, 129–130.

pedig azt nyilatkozta négyszemközt Gaius előtt, hogy bárcsak ő lehetne minél hamarabb császár Tiberius helyett, mivel sokkal méltóbbnak tartja az uralkodásra. Ezt viszont meghallotta Agrippa szabadon bocsátott rabszolgája, és beárulta Tiberiusnak, aki börtönbe vetette Agrippát. Mikor Tiberius 37-ben meghalt, és Gaius császárrá lett (37–41), kiszabadította a börtönből, és a királyi címmel együtt megkapta tőle Heródes Philipposz³² tetrarcha (Kr. e. 4–Kr. u. 34) területeit, Palesztina pogányok lakta északi részét, Bataneát, Trachonitiszt és Auranitiszt, valamint Zenodorosz egykori tartományának egyik részét, Abilené tartományt (Lk 3,1; *Ant* XVII. 11,4; *Ant* XVIII. 6.; ld. még *De bello* II. 9,5–6).

Heródiás, Agrippa nővére, aki ekkor Heródes Antipász nagyravágyó felesége volt, megirigyelte testvérbátyja szerencsését, hogy az nagyobb hatalomra jutott, mint az ő férje, és arra unszolta, hogy ő is szerezze meg magának a királyi címet. Antipász előbb ellenezte a tervet, és próbálta kijózanítani Heródiást, végül mégis beadta a derekát, mert minél inkább ellenkezett, Heródiás annál inkább unszolta őt. Antipász tehát elutazott Rómába Gaiushoz, aki fogadta őt, de közben megkapta azt a levelet, amelyet Agrippa küldött Gaiusnak. Ebben hűtlenséggel és a császár elleni összeesküvéssel vádolta meg Agrippát (*Ant* XVIII. 7,1–2).

„Ennek a vádnak bizonyítékául azt hozta fel, hogy Heródes fegyvertáraiban 70 000 ember fölfegyverzésére elegendő fegyver van. Gaius elcsodálkozott ezen az adaton, és megkérdezte Heródestől, vajon csakugyan van-e ennyi fegyvere. Heródes elismerte, hogy csakugyan ennyi fegyvere van, hiszen nem mondhatott mást, ha csak nem akart hazudni. Gaius most már kénytelen volt az összeesküvés vádját is elhinni; tehát megfosztotta Heródest tetrarchiájától, és ezt bekebelezte Agrippa országába, és Agrippát még pénzzel is megajándékozta. Heródest életfogytiglani száműzetésre ítélte, és a galliai Lugdunumot jelölte ki lakóhelyül.”³³

³² Heródes Philipposz, Nagy Heródes (jeruzsálemi) Kleopátra nevű feleségétől született gyermeke volt, akit Rómában neveltettek (*Ant*. XVII. 1,3). Heródes közvetlen utódai közül ő volt „a legrokonszevesebb és uralmában is a legszerencsésebb”, aki „szívén viselte országa és népe dolgait” (Kovács Károly: *i. m.* 297.). Josephus Flavius ekképpen jellemezte őt: „[...] harminchat évig kormányozta Trachonitist, Gaulanitist és Bataniát. Jóságosan és békésen uralkodott alattvalóin, és egész életét országában töltötte el. Valahányszor kiment házából, mindig csak néhány kiválasztott emberét vitte magával, s egyúttal maga után hordoztatta trónját is, mikor ítélkezett. Ha találkozott valakivel, akinek segítségre és támogatásra volt szüksége, rögtön felállította a trónt, azonnal vizsgálatot tartott, megbüntette a vétkeket és felmentette azokat, akiket ártatlanul megvádoltak. Juliusban halt meg, és abban a sírboltban temették el, amelyet még életében építtetett magának. Mivel nem voltak gyermekei, Tiberius lefoglalta országát és Syria tartományhoz csatolta, azonban a tetrarchia jövedelmeit összegyűjtette és továbbra is az országban kezelte.” *Ant* XVIII. 4,6. Flavius Josephus: *A zsidók története*, 789–790.

³³ *Ant* XVIII. 2. Flavius Josephus: *A zsidók története*, 806–807.

39-ben Heródiás hűségesen követte férjét a lugdunumi (a mai Lyon) száműzetésbe, s amikor Gaius Caligula halála után Tiberius Claudius lett a császár (41–54), I. Heródes Agrippa megkapta Judeát és Samáriát (*De bello* II. 11,1–6), s így Kr. u. 41–44 között egész Palesztina felett uralkodhatott. Igyekezett olyannak tűnni, mint aki törvényhű és kegyes uralkodó.³⁴ „Zsidóbarát politikája miatt birodalmának pogány lakossága meggyűlölte, és leplezetlen örömmel fogadta halála hírért.”³⁵ Jézusnak sem volt jó véleménye róla, viszont az, hogy a maga módján végül is pártolta zsidó alattvalóit, jól példázza, hogy miként viszonyult Gaius Caligula őrült ötletéhez. Ugyanis amikor Gaius elrendelte 40-ben, hogy a jeruzsálemi templomban is fel kell állítani a szobrát, Agrippa közbenjárt, és meggyőzte Caligulát, hogy vonja vissza rendeletét (*De bello* II. 10,1–5; *Ant* XVIII. 8,1–9).

Zsidóbarátként viszont fellépett a jeruzsálemi keresztyén gyülekezet ellen: körülbelül tíz évvel Jézus halála és feltámadása után kivégeztette a tekintélyes Jakabot (ApCsel 12,1–3; vö. *Ant* XX. 9,1), Péter apostolt pedig bebörtönözte (ApCsel 12,4–7). Az ApCsel 12,20–23 szerint ő is a σκωληκόβωτος betegség miatt hunyt el Kr. u. 44-ben, mivel nem utasította el istenítését: *Heródes ellenséges indulattal volt a tírusziak és szidóniak iránt. De azok egy akarattal eljöttek hozzá, és miután*

³⁴ Josephus így foglalja össze jellemét és uralkodását: „A király igen bőkezű és jótékony természetű ember volt, és igyekezett dús ajándékokkal megnyerni alattvalói szeretetét. Szívesen költekezett, és elődjétől, Heródes királytól elütött abban, hogy boldog volt, ha adhatott. Mert ez kegyetlen és engesztelhetetlen ember volt, gyűlölete mértéktelen, és nyíltan megvallotta, hogy jobban szereti a görögöket, mint a zsidókat. És míg idegen városokat tékozló pompával díszítettett, az egyikben fürdőket és színházat, a másokban templomot és oszlopcsarnokokat építtetett, egyetlen zsidó városnak sem juttatott semmiféle ékességet vagy valamirevaló ajándékot. Agrippa viszont szelíd természetű ember volt, és mindenkihez egyformán bőkezű. Barátságos volt az idegenekhez, akik igazán nem panaszkodhattak bőkezűségére, de arról sem feledkezhetett meg, hogy alattvalóit még nagyobb juttatásokkal kárpótolja. Ugyancsak szívesen és tartósan lakott Jeruzsálemben, lelkiismeretesen megtartotta ősi vallásának rendelkezéseit, tiszta erkölcsű ember volt, és egyetlen napot sem mulasztott el, hogy be ne mutatta volna a törvényben megszabott áldozatokat.” *Ant* XIX. 7,3. Flavius Josephus: *A zsidók története*, 858–859.

„Négy évig uralkodott Gaius császár alatt, mégpedig három évig csak Philippos tetrarchiáján, a negyedikben Herodesén is. Uralkodásának három utolsó éve Claudius császár uralkodásának idejére esett, és ebben az időben az említett területeken kívül Judeán, Samarián és Kaisareán is uralkodott. Országából elképzelhetetlenül nagy jövedelme volt, és pedig tizenkétmillió drachma, és mégis nagyon sok kölcsönt kellett felvennie; mivel rendkívül pazarló volt, jövedelmei sohasem fedezték kiadásait, a takarékoságot pedig nem ismerte.” *Ant* XIX. 8,2. Flavius Josephus: *A zsidók története*, 861.

³⁵ Kovács Károly: *i. m.* 298. Ferguson, Everett: *i. m.* 355. Bajusz Ferenc: Agrippa. In: Bartha Tibor (szerk.): *i. m.* 19.

megnyerték Blásztuszt,³⁶ a király kamarását, békét kértek, mivel tartományuk a királytól kapta az élelmet. Egy kitűzött napon Heródes felöltözött királyi ruhába, és a trónjára ülve beszédet intézett hozzájuk. A nép pedig felkiáltott: „Isten hangja ez, és nem emberé!” Az ÚR angyala pedig azonnal lesújtott rá, amiért nem Istennek adta a dicsőséget. Férgék emésztették meg [γενόμενος σκωληκόβρωτος], így pusztult el.

Ezt Josephus Flavius is megörökítette:

„Agrippa már három éve uralkodott egész Júdeán, amikor egyszer Kaisareába ment, amelynek régebben Straton tornya volt a neve. Ott a császár tiszteletére játékokat rendezett, mert tudta, hogy éppen ünnepet tartanak a császár üdvéért. Az ünnepségekre az egész tartományból rengeteg tekintélyes és magas rangú ember sereglett össze. A második napon Agrippa már korán reggel a színházba ment, csodálatos művészettel szőtt színezüst ruhában. A felkelő nap sugaraiban káprázatos fényben csillant meg az ezüst, és úgy elvakított mindenkit, hogy kénytelenek voltak borzongva elfordulni. A hízelgők hamarosan mindenfelől örömkialtásokkal köszöntötték, istennek nevezték, és kérték, árássa rájuk kegyeit, hiszen ha eddig embernek tisztelték, a jövőben istenként akarják imádni. A király ezt egészen természetesnek találta, és nem utasította vissza istenkáromló hízelkedéseiket. Mikor azonban kisvártatva felpillantott, látta, hogy a feje fölött valami kötélén bagoly ül, s rögtön felismerte a vészmadarat, amely valamikor szerencséjének, most pedig közeli halálának a hírnöke volt. Ezért igen nagy keserűség fogta el. Nyomban szörnyű fájdalom kínozza altestét, és már kezdettől fogva irtózatosan meggyötörte. Ekkor felugrott és így szólt fő embereihez: »Íme, én, a ti istenetek, most kénytelen-kelletlen meghalok, és a végzet meghazudtolja hízelkedő szavaitokat. Halhatatlannak neveztetek engem, pedig a halál máris elragad. De el kell viselnem sorsomat, Isten akarata szerint; hiszen nem nyomorult sorsban, hanem királyi pompában éltem.« Még beszélt, amikor máris elviselhetetlenné fokozódtak fájdalmai, tehát gyorsan visszavitték palotájába, és hamarosan mindenfelé híre futott, hogy a király haldoklik. A nép az asszonyokkal és gyermekekkel együtt, ősi szokás szerint, azonnal leborult a szőnyegekre, hogy imádkozzék Istenhez a király gyógyulásáért, és mindenütt felhangzott a sírás és jajveszékelés. A király az egyik emeleti szobában volt, és onnan láthatta, hogy a nép a földön fekszik; erre maga sem tudta visszafojtani könnyeit. Még öt napig szenvedte a kínokat belső részeiben, míg végre meghalt, életének ötvennegyedik, uralkodásának hetedik évében.³⁷

³⁶ Blastus (Βλάστος) I. Heródes Agrippa kamarása (*cubicularius*, ó ἐπὶ τοῦ κοιτῶνος, azaz főeunuch, kamarás, a királyi hálószoba felügyelője, ld. Varga Zsigmond J.: κοιτών, 548.) Az ilyen feladatot ellátó személy általában nagy befolyással rendelkezett uránál. Blasztosz a Tírussal és Szidonnal kötött béke fenntartását támogatta.

³⁷ Ant XIX. 8,2. Flavius Josephus: *A zsidók története*, 860–861.

Titus Flavius Vespasianus

Titus Flavius Vespasianus (Kr. u 39–81) Vespasianus császár (69–79) idősebbik fia. Apja megbízásával lépett be a zsidó háborúba a Legio XIV. Apollinaris legátusi rangú parancsnokaként (*De bello* IV. 11,5). 70 tavaszán kezdte ostromolni Jeruzsálemet, és szeptemberben sikerült bevennie (*De bello* V. 1–2., 6–9., 12–13. fejj.; VI. 1–9. fejj.). A római diadalünnep után apja társuralkodóvá tette, és kinevezte a testőrség parancsnokának, viszont ebben az időben meggyűlöltette magát „erőszakosságával és tobzódó életmódjával”, s amikor 79 júniusában császár lett, „a nép attól félt, hogy benne egy második Nérót kapott”.³⁸ Császárként (79–81) ezt a nevet viselte: Imperator Titus Caesar Vespasianus Augustus. Már trónra lépése alkalmával súlyos beteg volt, és csupán rövid két évet uralkodott. Váratlanul halt meg. Halála után istenné avatták.

A Talmud szerint a jeruzsálemi templom pusztulását okozó Titus császár³⁹ orrába egy szúnyog bújt be, majd egy féreg kezdte rágni agyvelejét.⁴⁰ A Babiloni Talmud Gittin 56b-ben ezt olvashatjuk Titus halálának okáról:

„Jött egy szúnyog, belemászott az orrába, és hét évig rágta az agyát. Egy nap, amikor egy kovácműhely kapuja előtt haladt el, és meghallotta a kalapácsütést, abba maradt a rágás. Akkor így szólt: »Szóval mégis csak van gyógymód!« Minden nap elküldött egy kovácsáért, hogy kalapáljon nála. Ha az idegen [pogány] volt, négy sust* adott neki, de az egyik izraelitának azt mondta: Elég neked, hogy így látod szenvedni azt, aki gyűlöl téged. Ezt tette [Titus] harminc napig. De ettől kezdve [a szúnyog] megszokta [a kalapálást], és már nem törődött vele. Tanítják, hogy Rabbi Pinchász, Aruva fia a következőket mondta: »Amikor meghalt, Róma nemesei között voltam. Amikor felnyitották az agyát, valami madárhoz hasonlót találtak benne, amely két szelát** nyomott.« Egy barátában pedig azt tanítják: »[Olyan

³⁸ Lipóczi Keczer Géza: Vespasiani. In: Pecz Vilmos: *Ókori lexikon*. II. kötet. Franklin-Társulat, Budapest 1904, (1161–1164) 1163–1164.

³⁹ A *zsidó háború* beszámolója szerint „a templom Titus akarata ellenére” égett le (VI. 4,7). Haditanácsot tartott annak eldöntése tekintetében, hogy mi legyen a templom sorsa, amelyet a zsidó lázadók fellegvárnak használnak. Némelyik tábornoka amellett állt ki, hogy a hadijogot kell érvényesíteni, mert mindaddig, amíg a templom áll, és ott a zsidók összegyülekeznek, fennáll a további lázadások veszélye. Mások úgy vélekedtek, hogy a templomot csakis akkor lehet megmeníteni, ha a lázadók kivonulnak onnan. Titusnak az volt a véleménye, hogy akkor sem szabad felgyújtani a templomot, ha a lázadók azt védelmül használják, mert nem egy ilyen pompás templomon kell kitölteni a bosszújukat, amely az egész birodalomnak ékessége lesz. (VI. 4,3) Azonban „egy katona, anélkül, hogy parancsra várt volna, vagy meggondolta volna cselekedetének súlyos következményeit, mintegy felsőbb sugallatra csóvát ragadott [...], bedobta a templom belsejébe” (VI. 4,5). Flavius Josephus: *A zsidó háború*, 415–417.

⁴⁰ Grüll Tibor: *i. m.* szerint: „egy légy szállt orrába, és hét álló évig csipdeste agyvelejét”.

volt,] mint egy egyéves galamb, amelynek két litra*** volt a súlya.« Abbaje viszont azt mondta: »Nekünk az a hagyományunk, hogy rézből volt a csőre, a karmai pedig vasból voltak.« Amikor Titus haldoklott, azt mondta: »Égessetek el engem, és szórjátok szét hamvaimat a hét tengerbe, hogy ne találjon meg a zsidók Istene, és ne tudjon bíróság elé állítani.« Gittin 55 b/56 a/56 b⁴¹

A σκωληκόβρωτος bibliai háttere

Az előbbiek alapján teljesen nyilvánvaló, hogy e paraziták okozta kórság hagyományosan az istenkáromló emberek tipikus büntetése.⁴² Ennek alapját az Ézs 66,23–24 üdvösségről és kárhozatról szóló jövendölésében találjuk meg. Ennek a végén a jeruzsálemi szeméttelép, a Hinnom-vögy képe szimbolizálja az Istentől elpártoltak sorsát:⁴³ *Mert ahogy marad az új ég és az új föld, amelyet én alkotok – így szól az ÚR –, ugyanúgy megmaradnak utódaitok és a nevetek is. Azután újból újbólra és szombatról szombatra eljön minden ember, és leborul előttem – mondja az ÚR. És amikor kimennek, ott látják majd azoknak a holttestét, akiké hűtlenül elpártoltak tőlem. Nem pusztulnak el ott a férgek, a tűz sem alszik ki, és minden ember undorodni fog tőlük.* (Vö. Mk 9,43–48: *ahol férgek nem pusztul el, és a tűz nem alszik el.*)

Emellett az Ebál hegyén mondott átkok igen-igen hosszú sorában is hangzának el olyan ítéletes jövendölések (5Móz 28,15–68), amelyek összecsengenek az ézsaiási képpel, illetve azokkal a kóros tünetekkel, amelyek az előbb már bemutatott személyek esetében jelentkeztek: *De ha nem hallgatsz az ÚRnak, a te Istenednek szavára, ha nem tartod meg, és nem teljesíted minden parancsolatát és rendelkezését...: Dögvészt ragaszt rád az ÚR (15. és 21. v.). Megver az ÚR sorvadással, lázzal és gyulladással (22. v.), egyiptomi fekélyvel, keléssel, viszketéssel (27. v.), tébolyhal... és elmezavarral (28. v.), rosszindulatú fekélyekkel a térdeden, a combodon, amelyekből nem tudsz kigyógyulni (35. v.).⁴⁴*

⁴¹ *Der babylonische Talmud.* Ausgewählt, übersetzt und erklärt von Reinhold Mayer. Dritte, überarbeitete Auflage. Wilhelm Goldmann Verlag, München 1963, 184–185.

* A *sus* egy fél sékel értékű, 5,7 grammnyi ezüstpénz.

** A *szele* kb. 14 grammos ezüstpénz, amelynek értéke kb. annyi, mint a szent kétsékelesé.

*** A *litra* megfelel 100 *sus*nak, azaz mintegy 400 gramm. Ld. uo., 485. láb. (A *litra* a font görög megfelelője.)

⁴² Vö. Varga Zsigmond J.: σκωληκόβρωτος, 873.

⁴³ Ld. Adorjáni Zoltán: *Jób testamentuma. Bevezetés – fordítás – jegyzetek.* A Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola Bibliatudományi Tanszékének kiadványai. Sapientia Főiskola – L'Harmattan, Budapest 2011, 127–129.

⁴⁴ A rabbinikus hagyomány beszél olyan szokatlan csapásról, amelyek azokon következnek be, akik Isten akarata, illetve a kultusz végzésének tradíciója ellen vétkeznek. A Sota 35a-ban ezt olvashatjuk a 4Móz 14,37 – *azok a férfiak, akik rossz bírt keltették az országuknak, meghaltak az ÚR*

De ezek mellett a Jób 2,7–8-ban is olvashatjuk: *A Sátán eltávozott az ÚR színe elől, és megverte Jóbot rosszindulatú fekélyekkel tetőtől talpig. Jób fogott egy cserépdarabot, azszal vakarta magát, és hamuba ült.* Itt a héber szöveg és annak septuagintai fordítása csupán kelevényekről beszél.⁴⁵ A héber Jób 7,5 viszont már megemlíti a férgek: *Testemet férgek [רָמָה] és porkéreg borítja, bőröm beforrad, majd kifakad újra.* Ennek septuagintai változata pedig így hangzik: *Testem pedig feldagad a férges rothadásban [ἐν σαπρία σαωλήκων]; sorvadok, miközben földrögöket kaparok le gennyeseibeimről.*

A héber szöveg, a LXX és a Kr. e. 1. században keletkezett Jób testamentuma σκωληκόβρωτος kórságnak mutatja Jób betegségét. Az apokrif Jób testamentuma a testamentumirodalom műfaji sajátosságának megfelelően Jób által mesélteti el betegségét a maga groteszk, naturalisztikus humorával, úgy, mint aki nemcsak testi betegségéből gyógyult fel, hanem mint aki már fel is dolgozta a testét, lelkét megpróbáló csapásokat (I Jób 20):

„[1] Miután tehát a Sátán minden vagyonomat elpusztította, megértette, hogy semmiképpen nem képes arra téríteni, hogy megvessem az URat. [2] Elment hát és a testemet kérte az ÚRtól, hogy rajtam ejtessen sebet. [3] Az ÚR ekkor adott át az ő kezébe, hogy azt tehesse testemmel, amit csak akar velem. De nem adta meg neki, hogy hatalma legyen életem felett.

[4] Amikor eljött hozzám, éppen trónomon ültem és gyermekeim elvesztése miatt gyászoltam. [5] Hatalmas szélrohamhoz hasonlított, és reám borította tró-

csapásától – kapcsán: „Rabbi Simon ben Lákis azt mondja: Ez azt jelenti, hogy szokatlan módon haltak meg. Rabbi Chanina bar Pappa azt mondja, hogy rabbi Sela Is Kefar Temartá ezt tanította: A nyelvük annyira megnyúlt, hogy a köldökükig ért, és a nyelvükből kicsúszó férgek bebújtak a köldökükbe; és a köldökükből is férgek jöttek elő és bebújtak a nyelvükbe. Rav Nahmán bar Yitzchák azt mondja: Fulladás miatt haltak meg. Ez utóbbi szemléletet a Jeruzsálemi targum I 4Móz 14,34 || pJoma 1:39a, 46 is tükrözi: Egyszer az engesztelés napján egy szadduceus főpap a szentélyen kívül készítette elő a tömjénezőjét, amely a farizeusi hagyomány szerint megengedhetetlen volt, majd pedig bement a szentélybe. Amikor kijött a szentélyből, így szólt az apjához: Jóllehet te egész életedben azt mondogattad, hogy (a farizeusoktól való félelmed miatt) nem követtél el ilyet, én most előálltam és megtettem ezt. Ő így válaszolt neki: Jóllehet egész életünkben ezt mondtuk, mindig az (írás)tudósok elvárásai szerint cselekedtünk. Kíváncsi vagyok, hogy vajon hosszú életet érsz-e meg ebben a világban. Némelyek azt mondják, hogy alig telt el néhány nap, és meghalt. Mások pedig ezt mondták: Amikor kilépett a templomból, az orrából férgek jöttek ki [...]” Strack, Hermann L. – Billerbeck, Paul: *Das Evangelium nach Markus, Lukas und Johannes und Die Apostelgeschichte*. Band II. C. H. Becksche Verlagsbuchhandlung Oskar Beck, München 1924, 709.

⁴⁵ A LXX szövegében egy kiegészítés kapcsolódik ehhez: „Az Ördög pedig kiment az ÚRtól és tetőtől talpig megverte Jóbot fájdalmas fekélyvel, és cserépdarabot fogott, hogy kapargassa a gennyet, és a trágyadombra ült a városon kívül [καὶ ἐκάθητο ἐπὶ τῆς κοπρίας ἐξω τῆς πόλεως].”

nomat. Mivel nem tudtam kibújni alóla, három órát töltöttem trónom alatt; [6] és tetőtől talpig megvert iszonyatos sebekkel.

[7] Nagy nyugtalanság és levertség közepette hagytam el a várost, és a trágyadombra telepedtem. [8] Testemet férgek rágták. Testem nedve és a gennyes folyások átáztatták a földet. Számptalan féreg volt testemben, [9] és ha egy féreg netán leesett, megfogtam és visszatettem a helyére ezt mondva: »Maradj ugyanazon a helyen, ahova Parancsolód helyezett, és pedig mindaddig, amíg ezt meghagyta neked.«⁴⁶

Ugyancsak ő meséli el a 24. fejezetben, hogy a felesége miként viselt gondot róla betegségében.

„[1] Mihelyt feleségem felém közeledett, hangos zokogással ezt mondta: „Jób, Jób! Meddig üldögélsz még a trágyadombon, a városon kívül, arra gondolva: »Még csak egy kis ideig!« – és várod szabadulásod reménységét? [2] Én pedig, a kódorgó nő és szolgálja egyik helyről a másikra ténfergek. Ezért emléked kiveszett a földről: méhemnek fiai és leányai, akikért ügyel-bajjal hiába fáradoztam. [3] Te magad pedig férges rothadásban ülsz, miközben a szabad ég alatt virrasztasz. [4] Úgy-szintén én is, a nyomorult megkeseredve dolgozom nappal és éjjel is, míg csak sikerül kenyeret vinnem neked. [5] Mert már a magam táplálékához is csak nagy nehezen jutok, és ezt megosztom magam között és teközötted, [6] miközben efelett töprengek: nem elég számodra, hogy bajban vagy, hanem még kenyérral sem lakhatsz jól.”

Amikor barátai meglátogatják, nem ismernek rá, annyira eltorzította a betegség, és csak különleges eljárással tudják megközelíteni. Annyira meg vannak döbbenne, hogy siratóénekekkel idézik fel hajdani életét (31–32. fejez.):

„[1] Miután így töprengtek hét napon át, Elifáz felszólalt és ezt mondta királytársainak: »Közeledjünk hozzá és hadd vizsgáljuk meg alaposan, hogy tényleg ő az, vagy nem.«

[2] Mintegy félstadionnyi távolságra voltak tőlem testem bűze miatt. Felkeltek hát és úgy közeledtek felém, hogy illatszereket vittek kezükben. [3] Hozzájuk csatlakoztak vitézeik is és tömjént hintettek körém, hogy a királyok közelebb jöhessenek hozzám, [4] és három napig folyton csak hordták a tömjént.

[5] Amikor közelembbe kerültek, Elifáz ilyen szavakkal fordult hozzám:

»Te vagy-e Jóbáb, a mi királytársunk?

Te vagy-e az, aki hajdan olyan nagy hírnévnek örvendhettél?

Te vagy-e az, aki az egész földön olyan voltál, mint nappal a Nap?

⁴⁶ A TJob fordításának forrása: Adorjáni Zoltán: *i. m.*

Te vagy-e az, aki olyan voltál, mint az éjfélnél fénylő Hold és a csillagok?»

[6] Én pedig ezt válaszoltam: »Én vagyok az!« [7] Így aztán keserves sírásra fakadt, fennhangon királyi siratóénekebe kezdett, [8] miközben a refrént a többi király és a vitézek is énekelték.

32.

- [1] Halljátok hát Elifáz siralmát! Ő felfedi Jób gazdagságát mindenki előtt:
- [2] »Te vagy az, ki a nincstelenek felruházására rendelted a hétezer juhot:
Hová lett hát trónod dicsősége?
Te vagy az, aki arra rendelted a háromezer tevét, hogy javakat szállítsanak a szegényeknek:
Hová lett hát trónod dicsősége?
- [3] Te vagy az, ki arra rendelted az ezer ökröt, hogy szántsanak a szegényeknek:
Hová lett hát trónod dicsősége?
- [4] Te vagy az, kinek ágyai aranyból voltak, most viszont trágyadombon ülsz:
Hová lett hát trónod dicsősége?
- [5] Te vagy az, kinek trónja drágakövekből készült, most pedig hamuban ülsz:
Hová lett hát trónod dicsősége?
- [6] Hát ki mert szembezállni veled gyermekeid körében? Hisz olyan voltál, mint faág, amely illatos almát terem:
Hová tűnt hát trónod dicsősége?
- [7] Te vagy az, ki felállítottad a hatvan asztalt a nincstelenek számára:
Hová lett hát trónod dicsősége?
- [8] Te vagy az, ki (a gyülekezet) illatszeres füstölőedényeit tartottad, most pedig bűzben ülsz:
Hová lett hát trónod dicsősége?
- [9] Te vagy az, kinek arany mécsesei voltak ezüst mécstartókon, most pedig a holdvilágra vársz:
Hová lett hát trónod dicsősége?
- [10] Te vagy az, kinek kenőcsei tömjénfából készültek, most pedig szükségben vagy:
Hová lett hát trónod dicsősége?
- [11] Te vagy az, aki kinevetted azokat, akik igazságtalanságot követtek el és vétkeztek, most pedig gúnyolódás tárgya lettél:
Hová lett most trónod dicsősége?
- [12] Te vagy Jób, ki oly nagy hírnévnek örvendhettél:
Hová lett most trónod dicsősége?»

Amint azt az 5Móz 28 áldás- és átoksora, valamint a Biblia számos más helye is tanúsítja, az Istennek tetsző élet egyenes következménye az áldás: az épség, a békesség, a család, a jólét; az Istentől elforduló vagy őt káromló élet büntetése pedig az átkozottság, amelynek megnyilvánulási formája a betegség is. Viszont éppen Jób könyve tanúskodik arról, hogy a valóság nem ilyen egyszerű. Ugyanis Jób istenfélő, feddhetetlenül igaz emberként részesül a teljes átkozottságban, és így mindent elveszít: javait, családját, egészségét és békességét.

De míg a bibliai Jób szenvedésének oka titok marad, és nem tudja, hogy Isten annak élő példájául rendelte őt, hogy lehet látszólag átkozottként, mindentől megfosztott állapotban, betegen és megvetetten is istenfélőnek és feddhetetlenül igaznak lenni, addig az apokrif irat Jóbjának teofániában van része. Isten tudára adja, hogy ő az egy és igazi Isten, aki megalkotta a mennyet, a földet és a tengert és az embereket (2,4), és hogy az ördög hatalma emberek megtévesztésében, félrevezetésében nyilvánul meg (3,3). Isten megerősíti Jób hitét, és ezután önként és bátran vállalja az ördög elleni küzdelmet, még azután is, hogy Isten ezeket közli vele (4. fej.):

[4] [A Sátán] haraggal kel harcra ellened. Csupán egyvalamit nem tehet meg: hogy halált hozzon reád; viszont reád zúdít sokféle csapást. [5] Megfoszt javaidtól, gyermekeidet meggyilkolja; [6] de ha kitartasz, nevedet az idők végéig híressé teszem minden földi nemzedék előtt. [7] Akkor majd fordítok sorsodon: ismét birtokolni fogod javaidat, kárpótlásod kétszeres lesz, [8] hogy megtudd, nem részrehajló az ÚR, jóval fizet kinek-kinek, aki engedelmeskedik neki; [9] a feltámadáskor pedig életre kelt. [10] Ugyanis olyan leszel, mint egy ökölvívó, aki ütéseket osztogat és tűr el, és így nyeri el a koszorút. [11] Akkor megtudod, hogy igazságos, megbízható és erős is az ÚR, aki megerősíti az ő kiválasztottjait.

A bajt és a veszedelmet, a betegséget és az elhagyatottságot nem lehet, nem szabad minden esetben valamilyen bűnnel magyarázni. Erre Jézus magatartása is figyelmeztet. Amikor tanítványai meglátták a születésétől fogva vak embert Jeruzsálemben, azonnal megkérdezték: *Mester, ki vétkezett? Ez vagy a szülei, hogy vakon született? Ő pedig így válaszolt: Nem ő vétkezett, nem is a szülei, hanem azért van ez így, hogy nyilvánvalóvá legyenek rajta Isten cselekedetei* [τὰ ἔργα τοῦ θεοῦ]. (Jn 9,2–3) Itt az τὰ ἔργα Isten csodatetteit (is) jelenti.

Mint már láthattuk, Jób barátainak siratóéneke szerint ő a szegények pártfogója volt. De emellett a testamentum fejezeteken keresztül részletezi, hogy Jób és felesége, Szítisz mennyi mindent tettek a szegények, az árvák, az özvegyek és az elesettek megsegítése érdekében. Annak megfelelően, hogy ez az apokrif irat testamentum, amelyben egy kiemelkedő ószövetségi személyiség közvetít végrendeletként egy éppen aktuális lelki hagyatékot az utókor valamely közössége

számára, Jób többek között így hagyatkozik Istentől visszanyert gyermekeinek (45. fej.):

[1] Most hát, gyermekeim, ímé, én meghalok. Csak meg ne feledkezzetek az ÚR-ról! [2] Tegyetek jót a nincstelenekkel! Ne hagyjátok figyelmen kívül az erőtelenekeket!

A testamentum pedig így zárul (53. fej.):

[1] Én, Néreusz, az ő testvére, a hét fiúgyermekkel, a szegényekkel, árvákkal és minden erőtlennel ekképpen sírtunk:

[2] Jaj nekünk ma, kétszeresen jaj!

Mert ma vétetett el az erőtlenek ereje,

[3] elvétetett a vakok világossága,

elvétetett az árvák atyja,

elvétetett az, aki befogadta az idegeneket,

elvétetett az özvegyasszonyok ruházódása.

[4] Ki nem fog sírni Isten embere felett.

Összefoglalás

A szenvedés titok is. Szenved az istenkáromló és az igaz is. Jézus sem fedte fel annak okát, hogy az a jeruzsálemi ember miért született vakon. Azt viszont felfedte és számtalanszor példázta, hogy mit kell tenni a szenvedőkkel. Aki pedig felkarol bármely nyomorúságba esett embert, abban Isten hatalma cselekszik. Ez a mi felkarolásunk ugyanaz az a felkaroló, vigasztaló, tetet-lelket gyógyító csodatett, amelyet Isten tett és tesz.

Felhasznált irodalom

Adorjáni Zoltán: *Jób testamentuma. Bevezetés – fordítás – jegyzetek*. A Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola Bibliatudományi Tanszékének kiadványai. Sapientia Főiskola – L'Harmattan, Budapest 2011, 127–129.

Bartha Tibor (szerk.): *Keresztény bibliai lexikon. I.* Kálvin János Kiadó, Budapest 1993.

Der babylonische Talmud. Ausgewählt, übersetzt und erklärt von Reinhold Mayer. Dritte, überarbeitete Auflage. Wilhelm Goldmann Verlag, München 1963.

Deuterokanonikus bibliai könyvek a Septuaginta alapján. Kiadja a Magyar Bibliatársulat megbízásából a Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest 1988.

Ferguson, Everett: *A kereszténység bölcsője*. Fordította Zsengellér József. Osiris Kiadó, Budapest 1990.

- Flavius Josephus: *A zsidó háború. Függetlenül: Flavius Josephus önéletrajza*. Görögből fordította Révay József. Ötödik kiadás. Gondolat Kiadó, Budapest 1964.
- Flavius Josephus: *A zsidók története*. Görögből fordította Dr. Révay József. Renaissance kiadás, Budapest 1946.
- Gesenius, Wilhelm – Buhl, Franz: *Hebräisches und Aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament*. Unveränderter Neudruck der 1915 erschienen 17. Auflage. Springer-Verlag, Berlin–Göttingen–Heidelberg 1962.
- Grüll Tibor: A titokzatos Heródes-kór. Istenítélet a történelemben. In: *Hetek.hu*. (Hit és értékek rovat.) 2002. febr. 3. (VI/5). https://www.hetek.hu/hit_es_ertekek/200202/a_titokzatos_herodes_kor. Ld. még Grill Tibor: A titokzatos Heródes-kór. In: *Hetek*, VI. évfolyam, 5. szám, 2002. február 1. Elektronikus Periodika Adatbázis Archivum. <https://epa.oszk.hu/00800/00804/00200/35084.html> (2022. jan. 4.).
- Jenni, Ernst – Westermann, Claus (Hrsg): *Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament*. Band II. Chr. Kaiser Verlag, München – Theologischer Verlag, Zürich 1979.
- Kovács Károly: *Hellenizmus, Róma, zsidóság. Az Újszövetség korának világa*. Útitárs, Köln–Bécs 1969.
- Klausner, Joseph: *Jézus, יֵשׁוּעַ élete, tanítása és korának viszonyai a zsidó, görög és római források alapján*. Logos Kiadó, Budapest 1993.
- Lipóczi Keczer Géza: Vespasiani. In: Pecz Vilmos: *Ókori lexikon*. II. kötet. Franklin-társulat, Budapest 1904, 1161–1164.
- Polybius: Histories XXVI, 1a (Theodorus Büttner-Wobst after L. Dindorf, Ed.). In: *Perseus Collection Greek and Roman Materials*. <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0233%3Abook%3D26%3Achapter%3D1a%3Asection%3D1> (2023. jan. 4.).
- Schürer, Emil – Vermes, Geza – Millar, Fergus (rev., eds.): *The History of the Jewish People in the Age of Jesus Christ (175 b. C. – a. d. 135)*. Vol. I. T. & T. Clark LTD, Edinburgh 1973.
- Simon Dubnov: *A zsidóság története az ókortól napjainkig*. Ford. Szabolcsi Bence. „Tábor” Budapest és „Kirját Széfer” Lugoij Könyvbarátok Egyesülete, Budapest [é. n.], 91.
- Strack, Hermann L. – Billerbeck, Paul: *Das Evangelium nach Markus, Lukas und Johannes und Die Apostelgeschichte*. Band II. C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung Oskar Beck, München 1924.
- Tacitus: *Historiae* V, 8. Cornelius Tacitus: *Historiae* (Charles Dennis Fisher, Ed.). In: *Perseus Collection Greek and Roman Materials*. <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0079%3Abook%3D5%3Achapter%3D8> (2023. jan. 4.).
- Varga Zsigmond J. (szerk.): *Görög–magyar szótár az Újszövetség irataihoz*. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest 1992.

Suffering is a mystery. Both the blasphemer and the righteous suffer. Jesus himself did not reveal the reason why the man in Jerusalem was born blind (Jn 9). But he did reveal, and gave countless examples, of what to do with those who were suffering. And whoever takes up any person who has fallen into misery, in him the power of God is at work. Our embracing of others is the same act of comforting and healing of body and soul miracle that God has done and is doing. This paper, which is an expanded and edited version of a lecture, discusses the disease known as scolecobrothos (σκωληκόβρωτος) in the biblical and some extra-biblical sources (2 Maccabees, the writings of Josephus Flavius, Rabbinic sources and the Apocryphal book of the Testament of Job).

Keywords: disease, eaten by worms – σκωληκόβρωτος, 2 Maccabees, Josephus Flavius, Acts, Rabbinic sources, Testament of Job.